

Derleme

ÖZET

Aydın insanların sorumluluklarından birisi de; “doğruları öğrenmek, yaşadıklarını ve öğrendiklerini çevresi ile paylaşmak” ve pratik hayata geçirmek olmalıdır. Bu çalışmada kırsal kesim yoksulluğu, yoksulluğun sosyal ve ekonomik boyutu, yoksullukla baş etme stratejisi yerine “taktiği”, merkezi ve yerel boyutta yapılabilecek çalışmalar ile bu alandaki örgütlenme modeli ortaya konulmaya çalışılmıştır. Kırsal kesimdeki geri kalma ve yoksulluk “kültürü” yenilmediği müddetçe, kalkınma dinamikleri harekete geçirilemez ve Atatürk’ün 70 sene önce işaret ettiği “çağdaş uygarlık seviyesinin aşılması” stratejisi, Türk insanı için sevda masalı, söylevi olmaya devam eder.

Anahtar sözcükler: Yoksulluk, Mutlak Yoksulluk, Göreceli Yoksulluk, Yoksulluk Kültürü ve Kadercilik.

TÜRKİYE’DE KIRSAL KESİM YOKSULLUĞUNUN SEBEPLERİ VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Reasons and Solution Proposals for The Poverty of Rural Population in Turkey

Ahmet Turan ÖZTÜRK*

* Dr. Ord. Kd. Alb. KHO. Dekanlığı Sis. Yön. Bil. Bölüm Başkanı

ABSTRACT

One of the responsibilities of intellectual people should be to learn the “ethically correct” and share and use in practical life what he has learned and lived through. In this study, the poverty of rural population, the social and economical impacts of this poverty, “tactics” rather than a strategy for diminishing it, central and local efforts that can be employed and an organization model in the field have been proposed. The dynamics for advancement can not be activated and the “surpassing of the current civilization level” strategy pointed seventy years ago by Atatürk, will remain as an affectionate story for the Turkish people unless the poverty and antiquity of the rural areas is defeated for good.

Keywords: Poverty, Absolute Poverty, Comparative Poverty, Poverty Culture and Fatalism

1.GİRİŞ, ARAŞTIRMANIN AMAÇ VE YÖNTEMİ

Tarihi hafızalar yoklandığında görülecektir ki; kitlesel yoksullaştırma süreçleri yaşanmıştır. Bu süreçte yoksulluk, bazen yoksullaştırılanların söylemi de olabilmiştir. 1789 Fransız Devrimi öncesinde olduğu gibi, bir yandan köylüleri yaygın biçimde mülksüzleştiren egemen sınıflar, diğer yandan da yoksullara acıyan bir üslup (Özdek, 2002:1). Keza Türkiye özeline bakıldığında durum değişmez. Koskoca bir geçmişi olan, medeniyetler birikimi ve temelleri olan Osmanlı'da da toplumun "geri bırakılmışlığı" dikkat çeker (Cem, 1975:16). Çalışmada yoksulluk söyleminin kavramsal çerçevesi çizildikten sonra, yoksulluğun sosyal ve ekonomik boyutlarına değinilerek "Türkiye'ye özel kırsal kesim yoksulluğu" incelenmiştir. Araştırmanın amacı, yoksulluğun kronikleştiği kırsal kesimdeki yoksulluk kültürü ile baş edebilecek yöntemleri ortaya koymak ve bu alanda yapılan global mücadele yöntemlerinin uygulanabilirliğini tartışmaktır.

2.YOKSULLUK KÜLTÜRÜ VE YENİLMESİ

Toplumda geri kalmışlık kalıcı ya da geçici olabilir. Eğer toplum, dengesizliklerin üstesinden gelip; önündeki engelleri aşar, bünyesindeki sarsıntıyı bir silkinmeye dönüştürebilirse kalkınmaya başlayabilir. Geri kalmışlığın ağır izleri, yeni bir denge kuran ülkelerde zamanla yok olur. Denge-

sizliklerle baş edemeyen toplumlar ise, tutarlılığını kaybederler; başta ekonomi olmak üzere, her alanda erozyon başlar. Toplumsal moral bozulur. Dirlilik ve düzen "entropi" (bü-tünlükten sapma, dağılma eğilimi) etkisi ile sarsılır. Geri kalmışlık ve sürekli dengesizlik "kader" olarak görülmeye başlar. Kendilerini değiştirmeden yaşantılarını sürdürmekten rahatsız olmazlar (Öztürk, 2004). Günümüzde de benzer mantıksız düşünceler üretilmeye devam edilmektedir. Gasset'e göre "cemiyet dediğimiz toplumsal yapıda iki tür insan vardır: Seçkin azınlık ve kütle. Diğer bir deyişle, bir tarafta güçlük ve görevleri üst üste yığarak kendi varlıklarından büyük talepte bulunanlar, diğer tarafta ise kendilerinden özel hiçbir gayret talep etmeksizin, yaşadıkları anı hayat diye kabul edenler" (Avcı,2003:123).

İlk defa antropolog Oscar LEWIS (1959) tarafından geliştirilen yoksulluk kültürü kavramı, genel anlamda yoksulluğun etkisi ile sosyal sistemin normlarından sapmayı ifade eder (Bilgili, 2003:64). Yoksulluk kültürü, yoksulluk kavramından farklıdır. Tarihsel süreç içerisinde yoksulluğa maruz kalmış grupların ortak inanç değerleri ve kültür sistemlerinin kurumsallaşmasıdır. Bir toplumda yoksulluk kültürünü yok etmek, yoksulluğu yok etmekten zordur (Türkdoğan, 2003:196). Yoksullukla mücadele uluslararası gündeme ilk defa 1990'lı yılların başlarında girmiştir. Keza yoksulluk, Birleşmiş Milletler Örgütüncü dünyadaki en önemli oniki ge-

nel sorundan biri olarak kabul edilmiştir (UN. General Assembly Report, 1995). Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, ilk defa, 17 EKİM 1992'de "yoksulluğun yok edilmesi uluslar arası gününü" ilan ederek, dünya kamuoyunun dikkatini bu alana yöneltmeye çalışmıştır.

Global dengesizliği N.Seabrook, "Kolonyalizm'in Metamorfozu" olarak tanımlanan eserinde küreselleşmenin dünyada yol açtığı eşitsizliği şöyle özetliyor: 1999'da dünyada 30.2 trilyon dolarlık gelir yaratılırken, yüksek gelirli diye adlandırılan ve dünya nüfusunun %15'inin yaşadığı 24 ülke, toplam gelirden %78'lik pay aldı. Dünya nüfusunun %40.5'unun (2.4 milyar) yaşadığı düşük gelirli ise dünya hasılatının 30'da 1'ini alabildiler. Böylece zengin ülkelerde kişi başına gelir 25730 doları bulurken, düşük gelirlielerde bu rakam ancak 410 dolar idi. 1995'te Birleşmiş Milletlerce KOPENHAG'da gerçekleştirilen "Toplumsal Kalkınma Dünya Zirvesinde"; yoksullukla mücadele, etraflıca tartışılmıştır. Zirve, yoksulluğun yok edilmesini; "insanlığın etik, sosyal, politik ve ekonomik bir zorunluluğu" olarak kabul etti. Zirvede "zengin ve yoksullar arasındaki açığın kapatılması" gibi ideallerin gerçekleşmesi için de gelişmiş ülkelere, az gelişmişlere resmi kalkınma yardımlarının aktarılmasından başka bir önlem getirilemedi. Gelişmiş devletlerin millî gelirlerinin yüzde 0,7 oranını, kalkınma yardımı olarak en kısa zamanda az gelişmiş devletlere aktarmaları taahhüt edilmişse de ABD

başta olmak üzere gelişmiş devletler pek gönüllü olmadılar. Yardımda, taraf ülkenin stratejik çıkarının seçici rol oynadığı görülmektedir.

3. YOKSULLUKLA MÜCADELE STRATEJİLERİ (KÜRESEL MÜCADELE)

Dünya Bankası 1980'lerden itibaren, yoksulluk sorununu gündemine alarak; "yapısal uyum, büyümeyi sağlar; büyüme yoksulluğu azaltır" söylemini işlemeye başlamıştır. Ancak bankanın yoksulluğu azaltma stratejisi ilk kez 1990 Dünya Kalkınma Raporunda sistemli bir biçimde tanımlanmıştır (Oloaka, 2000: 36). Küresel yoksulluk; gerçekte kaynakların kıt olmasının sonucu değil, daha çok paylaşımındaki sorunlar ve işsizlik, emek maliyetlerinin dünya ölçeğinde minimize edilmesine dayanan küresel aşırı arz sisteminin ürünü olarak ortaya çıkmaktadır (Bilgili, 2003:63).

Dünya Bankasının yoksulluk sınırı olarak belirlediği "günde 1 dolar" gelir standardı ile dünya nüfusunun beşte birinin (1,2 milyar) yoksul olduğu tespit ediliyor (Bir dolar, dört nüfuslu bir ailenin bir günlük ekmek ihtiyacını karşılamaya yetmemektedir). Keza Dünya Bankası az gelişmiş ülkelerde yoksulluğun azalma eğiliminde olduğunu belirtirken, Eylül 2000'de gerçekleştirilen Milenyum Zirvesinde, dünyadaki yoksulluk oranının 2015 yılına kadar yarıya indirilmesi hedefi benimsenmiştir. Dünya Bankası, 2000/2001 Raporuna "Yoksulluğa Saldırı" adını vermiştir. Ban-

ka Başkanı Wolfensohn'un ifadesiyle; "yoksullukla mücadele misyonu, çalışmalarının merkezine" alındı. 1999'da IMF ve Dünya Bankasının yıllık toplantılarında, borçlu ülkelerin "ulusal yoksulluğu azaltma strateji belgelerini" hazırlamaları kararlaştırıldı. Böylece yoksulluğun azaltılması, 1999'dan itibaren yeni kalkınma gündeminin merkezinde yer almaya başlamış ve Üçüncü Dünya'da "kalkınmanın" yerine, "yoksulluğun azaltılması" söylemi almıştır. Bu bağlamda Dünya Bankası'nın "Sosyal Riski Azaltma Projesi" çerçevesinde fona tahsis etmeyi taahhüt ettiği 50 milyon dolarlık kredi Türkiye'de bazı kesimlerde tepki uyandırmıştır. Sözkonusu proje için alınan Dünya Bankası kredisinin kamuya maliyeti kadar, insanları tembelleğe sevk edici yönü eleştirilmiştir. (Hatırlanacağı üzere proje kapsamında ilkokul çağında çocuğu olan yoksul ailelere 50 YTL. yardım verilmiştir) (Kumcu, 2001 ve Buğra , 2003).

Dünya Bankası, 2000'li yıllar için geliştirdiği yeni kalkınma vizyonunun temel ilkesinin "yerellik" olduğunu açıklamıştır. Her ülkenin ve yerel birimin sunduğu farklı fırsatlara göre yatırım yapılması "eşitsiz bir kalkınma anlayışına" dayanmaktadır (Özdek, 2002: 6). Kalkınmanın yerelleşmesi sonucunda, ulus-devletlerin rolü azalacak ve yerel birimler ile uluslararası sermaye arasındaki bağlar kuvvetlenecek ve "millilik" zarar görecektir.

Yeni kalkınma gündeminde ağırlık,

sermaye kuruluşları ile sermaye destekli "sivil toplum" örgütlerine geçmiştir. Dünya Bankası, Üçüncü Dünyada yerleşme ilkesini benimserken, kalkınma alanının yeni oyuncularını olan kreditorler merkezleşme ilkesini benimsemektedirler. Bu sürecin sonuçlarından birisi de Üçüncü Dünya ülkelerinin IMF - Dünya Bankası ikilisine olan bağımlılığının artmasıdır.

Banka yardımlarının koşula bağlanmasının, yardım alan ülkelerin ihtiyaçlarını değil, yardım verenlerin çıkarlarını temel aldığı, Dünya Bankası yetkililerince de itiraf edilmiştir. 1990'lı yılların "kalkınma işbirliği" odaklı çalışmaları, yoksulluğu azaltmadı. Bunun üzerine yeni yardım biçimleri geliştirme arayışlarına gidildi. İşte bu süreçte, "ülke sahipliği" (country ownership) ve "ortaklıklar" (Partnership) kavramları geliştirildi. Her ülke gerçeği ve ihtiyaçları dikkate alınarak, ulusal kalkınma ve eylem planları hazırlanmasını öngörüyordu. Dünya Bankası Başkanı'nın 1999'da yaptığı açıklamada çerçevenin "insani boyutunda" eğitim ve sağlık sektörlerini; "fiziksel boyutunda" su, kanalizasyon, enerji, yol, nakliye, telekomünikasyon, çevre, kültür... gibi alanları; "özel stratejiler" çerçevesinde ise, kırsal ve kentsel kalkınmayı gerçekleştirmeyi amaçladığını vurgulamıştır. Az gelişmiş ülke şirketlerinin uluslararası rekabet gücünün sınırlılığı dikkate alınarak, "bu yeni süreçte", kalkınmanın lokomotifinin, yerli yatırımcılardan çok, uluslararası tekellerin olacağı anlaşılmaktadır (B.M. Kurul Kararı, 1997).

Eylül 1999'da IMF – Dünya Bankası yıllık toplantılarında, yoksulluk sarmalındaki ülkelerin hazırlamaları gereken "yoksulluğu azaltma strateji belgelerinin", "ülke sahipliği" ilkesi uyarınca ilgili hükümetlerce hazırlanacağı belirtilmişse de, Wolfensohn'un; "eğer hükümette bunu yapacak yeterli kapasite yoksa biz onların kendi stratejilerini kurmaları ve uygulamaları için destek ve yardım sunmalıyız "ifadesiyle de somutlaştığı gibi ülke stratejileri büyük ölçüde uluslararası kuruluşların teknik yardımlarıyla biçimlenmeye başladığı anlaşılmaktadır (Wolfensohn, 1999: 5). Ulusal yoksulluğu azaltma strateji belgeleri, IMF–Dünya Bankası'nın kredi politikalarını da gözden geçirdiklerini ortaya koymuştur. Son 70 yıllık dönem boyunca bu programlar aracılığıyla Üçüncü Dünya ülkelerinin kamu kurumlarının etkinliği tahrip edilmiş, ulusal piyasalarda dışa açıklık ilkesi yerleştirilerek "eski sistemin yıkımı –uyum– koşula dayalı yardım öngörülmüşse de, yoksulluğu azaltmaya yönelik "kalkınma" arayışları, güven vermemiştir.

Bu arayışta Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) de yerini almış ve kalkınma kavramını Doha Konferansıyla (Kasım 2001) birlikte, politikalarının merkezine yerleştirmiştir. Konferansta uluslararası ticaretin ekonomik kalkınma ve yoksullukla mücadele bakımından oynayabileceği rol belirlemiştir.

Avrupa Birliği(AB) de uyguladığı bölgesel politikalar ile;

—Kalkınma hızı düşük bölgelerin geliştirilmesini,

—Genç nüfusun daha kolay istihdamının sağlanmasını,

—Tarımın modernizasyonunu,

—Yoksul kırsal alanların desteklenmesini amaçlamaktadır (Topsakal, 2003:196).

Bu bağlamda SOROS'un kurduğu OSI (Open Society Institute) "Açık Toplum Enstitüsünden" de bahsetmek gerekir. 1993 yılında George Soros'un New York merkezli kurduğu Açık Toplum Enstitüsü'nün birçok ülkede ilişkiler ağı vardır. Küresel düzeyde açık toplumlar oluşturularak hedeflerine ulaşmak için sivil toplum örgütlerinin, uluslararası kurumların ve hükümet temsilcilerinin biraraya geldiği geniş katılımlı bir örgüt olarak günümüzde etkinliği giderek artmaktadır. Türkiye'de Şubat 2001 krizinin başlangıcından beş ay sonra Soros Türkiye'de irtibat bürosu kurdu. Temmuz 2001'den beri de çalışmalarını sürdürmektedir. NOKTA Dergisinin 26 Nisan – 26 Mayıs 2004 sayısında "Türkiye'de Kimler Fonlanıyor?" başlıklı kapak yazısında konu tartışmaya açılmıştır. Türkiye'deki "Açık Toplum Enstitüsü", sivil toplum örgütleri içinde en çok Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfını (TESEV) desteklediği belirtilerek "TESEV Başkanının bu yıl için Soros'tan 300 bin dolar destek aldığı" ifade edilmiştir. Dergi editörlüğü bu parayla oluşturulmaya çalışılan beş amacın oldu-

ğunu açıklıyor (NOKTA, 2004/10: 48) :

- Siyasi Reform ve Avrupa Birliği
- Medya
- Cinsiyet
- Bölgesel Eşitsizlikler
- Sivil Toplum

Görüleceği üzere,” uluslararası yardım programları” tarafından finanse edilen çeşitli “sivil toplum kuruluşları”, yerel idarelerin ve hükümetlerin pek çok işlevini giderek üstlenmiştir. Böylece devlet sosyal güvenlik alanından çekilmekte, özel yardım programlarıyla yoksulların dirençleri artırılmakta ve uluslararası sermaye ile yerel emek gücü arasında doğrudan ilişki kurulmaya başlanmıştır. Bir yandan yerel iş gücünün istihdamı amaçlı projelerin tesisi, diğer taraftan dinsel kuruluşların “sosyal yardım” amaçlı programları, yoksul toplulukları kadercilik kültürüne teslim etmiştir (Hakyol, Milli Görüş Teşkilatı yardımları, cami yardımları) (Buğra, 2003:32).

Öte yandan yoksullar için hazırlanan pek çok programdan yoksul olmayanların yararlandığı da aşıkardır. Dünya Bankası yetkilileri bu sorunu aşmak için etkili bir plan olarak “kamusal çalışma programları” yapmışlardır. İşsizlik sigortasının pek çok gelişmekte olan ülke için uygun olmadığı belirtilerek işsizlere en iyi yardım seçeneğinin, “sosyal yardım” ve “kamusal çalışma programı” olduğu ifade edilmektedir. Ancak sosyal yardımın, başta dinsel örgütler olmak

üzere, sermaye destekli “sivil” kuruluşlara havale edilmesi, kamusal çalışma programlarının ise emek gücünün istismarına yol açması düşündürücüdür. 2000’li yıllara gelinceye kadar;

- 1970’li yıllarda ekonomik kalkınma,

- 1980’li yıllarda demokratikleşme,

- 1990’lı yıllarda demokratik kalkınma ve 2000’li yıllarda bahsi geçen politik içerikli kalkınma tezleri, “yoksullukla mücadele stratejileri” içerisinde yoksullar için umut ışığı olmaktan öteye gidememiştir. Milletlerarası Çalışma Teşkilatı’nın (ILO) Philadelphia Demecinde (1975) ifade edildiği üzere: “dünyanın herhangi bir yerindeki fakirlik her yerdeki zenginlik için büyük bir tehdit oluşturmuştur”. Son yıllarda da yoksullar ve zenginler arası uçurumun artması yukarıda ifade edilen tehdidin ve kaos ortamının sebebi olmuştur. Egemen politikalar güç kullanarak tehdidi bertaraf etmeye çalışmakta ve nihayet 11 Eylül 2001’de ABD’ye gerçekleştirilen saldırılardan sonra da yoksulluğun terörizmi beslediğine ilişkin tespitler yapılmaya başlanmıştır. Neticede terörizm ile mücadelenin yoksullukla da mücadele olacağı ilan edilmiştir (Cumhuriyet, 6 Ekim 2001 s.19). Arap Dünyasının gündem belirleyen gazetelerinden Al Hayat, 13 Şubat 2004’te “Büyük Orta Doğu Projesini” yayınlarak Büyük Orta Doğu’yu şekillendirecek üç noktaya dikkati çekiyor:

- Demokrasiyi ve iyi yönetimleri geliştirmek,
- Bilgi toplumu oluşturmak,
- **Ekonomik fırsatları büyötmek!** (Gelecekte en çok tartışılacak ve sonu nereye varacağı merak edilen konu!). son dönemde egemen devletler "**yoksullukla mücadele**" ve "**terörle mücadeleyi**", uzun dönemli stratejilerini gerçekleştirmek için "meşruiyet" ihtiyacını karşılamak amacıyla kullandıkları – kullanacakları tahmin etmek zor değildir.

4. KIRSAL KESİM YOKSULLUĞU VE TÜRKİYE BOYUTU

İnsanların temel ihtiyaçlarını karşılamamam olarak tanımlanan yoksulluk, Türkiye'de de yaygın bir sorundur. Dünya Sağlık Örgütü'nün tespitine göre, yoksulların durumlarının beş yıldan daha fazla devam etmesi ve durumlarının düzeltilmesinin imkânsız olması durumundaki yoksullar, "kronik yoksul" olarak tanımlanmıştır (Avcı, 2003:123). Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) yayımladığı araştırma sonuçlarına göre; 2002 yılı itibarıyla, temel ihtiyaçlarını karşılamayacak olan yurttaşlarımızın sayısı 18,5 milyona ulaşmıştır. Bu kişilerin toplam nüfusa oranı yüzde 27'dir. İlk kez yapılan bu araştırmanın sonucu ürkütücü olup, bu durumun toplumsal dirlik ve düzeni olumsuz yönde etkileyeceğini ifade etmek yanlış olmaz. Ülkelerin çoğunda yoksulluk, daha çok kırsal alanda görülen bir sorun olup, kişisel tüketim ile

yeterli düzeyde eğitim, sağlık, temiz su, konut, ulaşım ve iletişim hizmetlerine erişim gibi alanlardaki eksiklikler kırsal yoksulluğu nitelendirmektedir. Kırsal yoksulluk, nüfus artışını ve kentlere göçü beslemektedir. Diğer yandan kentsel yoksulluk ise, çoğu kez kırsal yoksulluğu azaltma stratejilerinin bir türevidir. Yoksullukta öne çıkan etkenler, kaynakların, hizmetlerin ve gücün dağılımındaki eşitsizliklerdir. Hizmetlerdeki eşitsizlikten en çok kırsal bölgeler zarar görmektedir. Dolayısıyla gelişmekte olan ülkelerdeki yoksulların %77'sinin kırsal alanlarda yaşaması şaşırtıcı değildir. Nitekim birçok ülkede yoksulluk, daha çok kırsal alanlarda artan bir sorun olmaya devam etmektedir (Avcı, 2003:125)

Dünya Bankası'nın 2000 yılında yaptığı "Türkiye: Ekonomik Reformlar, Yaşam Standartları ve Sosyal Refah Araştırması (Turkey: Economic Reforms, Living Standards and Social Welfare Study) adlı çalışmanın sonuçları ile karşılaştırıldığında yoksullukta 1994'ten 2002 yılına gelindiğinde önemli artış olduğu görülüyor. Dünya Bankası'nın, yoksulluk değişiminde kırsal ve kentsel alanlara ilişkin yaptığı araştırma Çizelge-1 de görölmektedir.

Dünya Bankası çalışmalarında, bir insanın yaşamını sürdürebilmesi için gerekli günlük kalori ihtiyacını 2450 alırken, TÜİK çalışmalarında 2100 kaloriyi esas almıştır (Capital, 5/2004).

Çizelge-1 Yoksulluktaki Değişimde Büyüme ve Gelirin yeniden Dağıtımının Etkisi (1987-1994)

Değişim Kaynakları (Puan)					
	Yoksulluk	Değişim	Ekonomik Büyüme	Gelirin Yeniden Dağıtımı	Kalıntı
Kır	-7,0	-8,5	-1,2	+2,7	
Kent	+2,6	+4,3	+12,7	-14,4	
Türkiye	+2,3	-2,4	+5,4	-5,2	

† Adopted from OECD (2003: 25).

†† This ratio is about 17.6 percent for the whole population in year 2000 in the US (Furrie, 2003).

Yoksullukta azalma olmamakla birlikte her iki kurum araştırmaları, daha gevşek bir yoksulluk ölçüsü olan “görelî yoksulluk” ile ilgili sonuçları karşılaştırıldığında 1994–2002 yılları arasındaki süreçte yoksulluk oranında fazla bir değişiklik olmadığı ifade edilebilir. Dünya Bankası’nın araştırmalarında “görelî yoksulluk” oranı %15,7 iken, TÜİK araştırmasında bu oran bir puan düşük olarak %14,7 olarak belirlenmiştir.

Görelî yoksulluk, kişi başına gelirin ya da tüketim harcamasının medyan değerinin yarısı olarak bulunuyor.

IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlar, geçmişte ülkelere ekonomi politikaları önerirken, yoksulların durumunu dikkate almadıkları için özellikle son yıllarda büyük eleştiriler almışlardır. Türk Halkının adını sıkça duyduğu IMF bile, istikrar programı uygulamalarında, yoksulların durumunu gözetecek önlemler alınması üzerinde durmaktadır. Türkiye, son yıllarını istikrar programla-

rı ile geçirdiğinden yoksullukla mücadele konusunda radikal çözümler üretememiştir. Ancak 2004 yılı sonu itibarıyla sektörlerin büyüme hızlarında olumlu gelişmeler sağlanmıştır (Tarım %2, sanayi %9.4, inşaat %4.4, hizmetler %11.2, TÜİK, 2005). Yapılması gereken, bu konu üzerine eğilmek ve daha da önemlisi “sosyal devlet” olmanın gereği çözümler üretmek olmalıdır.

TÜİK’nun 2005 Hanehalkı Bütçe Anketi sonuçlarına göre, Türkiye’de her 100 kişiden 0.87’si açlık, % 20.5’i ise yoksulluk sınırının altında yaşıyor. Hanehalkı fertlerinin çalıştığı sektör- lere göre dağılımına bakıldığında en yüksek yoksulluğun %37.24 ile tarım sektöründe çalışanlar arasında olduğu belirlendi (2004’te tarımdaki yoksulluk%40.88).Sanayide ise çalışanlar arasındaki yoksulluk oranı %15.64’ten %9.85’e gerilemiştir. Hizmetler sektöründe bu oran %12.36’dan %8.68’e düşmüştür (TÜİK Hanehalkı Bütçe Anketi, 2005). TÜİK’nun ilk kez yaptığı ve

sonuçlarını NİSAN 2004'te açıkladığı, Türkiye'deki yoksulluğun rakamsal boyutları şöyle özetlenebilir (Capital, 5/2004:49):

- Yoksulluk, bir kişinin yaşamını sürdürebilmesi için bir günde alması gereken kalori miktarı baz alınarak ölçüldüğünde, Türkiye'deki yoksul sayısı 926 bin kişi bulunuyor. TÜİK'nun "gıda yoksulluğu" adını verdiği bu yoksulluk tanımı, halk arasında "açlık sınırı" olarak ifade edilmektedir. Açlık sınırındaki nüfusun, toplam nüfusa oranı yüzde 1.35 olarak hesaplanmıştır.
- Gıda dışındaki temel ihtiyaçlar da hesaplandığında yoksul sayısı 18 milyonu aşiyor. Yoksulluğun gerçek tanımının, bu yaklaşım ile yapıldığına katılmaktayız. Gıda ve temel ihtiyaçlarını karşılayamayacak kişilerin toplam nüfusa oranı % 27'yi bulmaktadır. Buna göre Türkiye nüfusunun dörtte birinin yoksul olduğu ifade edilebilir.
- Uluslararası karşılaştırmalarda en sık kullanılan yoksulluk ölçüsü, satın alma gücü paritesine göre günde 1 doların altında gelire ya da harcama düzeyine sahip olmaktır. TÜİK'nun verilerine göre Türkiye'de 1 doların altında harcama yapanların sayısı 136 bin kişi ve nüfusun binde 2'sidir. Bu ölçeğin, Türkiye gerçeklerini yansıtmadığını söylemek yanlış olmaz.

- Hesaplama kolaylığı nedeniyle, uluslararası karşılaştırmalarda sık kullanılan bir ölçü de "görelî yoksulluktur". TÜİK'nun tüketim harcamaları üzerinden yaptığı hesaba göre Türkiye'de görelî yoksulların sayısı 10 milyon civarındadır. Bu rakamın "gıda ve gıda dışı yoksulluk" tanımı ile hesaplanan yoksul sayısından düşük olduğu dikkat çekicidir. Buradan şu sonuca varabiliriz: Türkiye'de medyan gelirin yarısı, temel ihtiyaçları karşılamaya yetmemektedir. Şüphesiz bu olumsuzluk, gelir dağılımındaki bozukluğun bir sonucudur.

- Türkiye'de yoksulluk, kırsal kesimde daha yaygındır. Çizelge 2'de, farklı yöntemlere göre Türkiye'de yoksulluğun boyutları ortaya konulmuştur.

Çizelge incelendiğinde görüleceği üzere yoksulluk hangi ölçüye/yönteme göre hesaplanırsa hesaplanırsa, kırsal kesimdeki yoksulların sayısı kentlerdeki yoksulların sayısını aşmaktadır.

- Bir başka tespit de sudur: Türkiye'de yoksulluğa etki eden faktörlerin başında hane halkı büyüklüğü gelmektedir. Aileler kalabalıklaştıkça, yoksulluk da artıyor. 7 ve daha fazla kişiden oluşan ailelerin % 46'sı yoksul iken, bu oran 5-6 kişilik ailelerde % 29'a, 3-4 kişilik ailelerde %16,4'e düşmektedir.

- Yoksulluğa etki eden önemli bir faktör de eğitimidir. Eğitim düzeyinin

Çizelge-2 Türkiye'de yoksulluğun boyutları

Yöntemler	Yoksul Sayısı (Bin kişi)			Nüfusa Oranı (%)		
	Kır	Kent	Türkiye	Kır	Kent	Türkiye
Gıda Yoksulluğu	550	376	926	2,01	0,92	1,35
Gıda ve Gıda Dışı Yoksulluk	9.429	9.011	18.441	34,48	21,95	26,96
Günde 1 Doların Altında Tüketim	126	10	136	0,46	0,03	0,2
Görel Yoksulluk	5.430	4.651	10.080	19,86	11,33	14,74

Kaynak: Aylık CAPITAL Dergisi, 5/2004 sayısı, s.49

düşüklüğü işgücü verimliliğindeki azalmanın yanında işsizliği de ciddi bir sorun haline getirmektedir. Eğitim düzeyi yükseldikçe yoksulluktan kurtulma umudu artmaktadır. Türkiye İş Kurumuna kayıtlı işsizlerin yaklaşık %59.1'i ortaokul ve altı düzeyinde eğitim görmüş olanlardır. İlkokul düzeyinde eğitim görmüş işsizlerin oranı ise %40.85'dir. Kayıtlı işsizlerin %49'u 24 yaşın altındadır. TÜİK'nun yaptığı araştırmada, okur-yazar olmayan kişilerde, yoksulluk oranı %41'i bulmuştur. Bu oran, okur-yazar olup, bir okul bitirmeyenlerde yüzde 34,6'ya, ilkokul mezunlarında yüzde 26,1'e, ortaokul mezunlarında yüzde 18,8'e, lise mezunlarında yüzde 9,8'e, üniversite mezunlarında ise yüzde 1,6'ya düşmektedir (DPT,2001:24-37).

Gelir adaletsizliğinin ölçütü olan "gini katsayısı" dikkate alındığında, Türkiye 49'a yaklaşan gini katsayısı ile orta gelişmiş ülkeler arasında ilk beşte yer almaktadır. Doğu Asya'nın krizdeki ülkelerinden Malezya'da gini

katsayısı 48.4, Tayland'da 46.2dir. ABD'de ise bu endeks 40.1'dir. Küreselleşme sürecinin de gelir uçurumunu büyüttüğü bir gerçektir. Türkiye'de gelir adaletsizliği, dünyanın geliri en adaletsiz dağıtılan ülkeler arasında yer almaktadır. Gelirin %20'lik dilimlere göre dağılımı esas alındığında Türkiye, adaletsizlik açısından dünyanın ilk 20 adaletsiz ülkeleri arasında yer aldığı görülmektedir. Brezilya, Meksika, Şili, Güney Afrika ülkelerini Türkiye izlemektedir (Hocaoğlu, 2003:293) . Öte yandan yoksulluk ve gelir eşitsizliği sorunlarının bir sonucu olarak Türkiye, insani gelişmişlik boyutu bakımından da iyi durumda değildir. BM kalkınma Programının (UNDP) hazırladığı "İnsani Gelişim Endeksine (HDI)" göre Türkiye, dünyadaki 162 ülke arasında 1995'te 69. iken, 2001 yılında 82. olmuştur. Bu durum Türkiye'deki yapısal, ekonomik, siyasal ve toplumsal sorunların yoksullaşmaya ilişkin birer göstergesidir (Avcı, 2003:128).

5. YOKSULLUĞUN AZALTILMASI VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

21. yüzyılda geri kalmışlık ve yoksulluk, Türkiye için şaşırtıcı bir söylem olmaya devam etmektedir. Türkiye'nin varlıkları ve potansiyel zenginlikleri; ülke gerçeklerine uygun kurgulandığı takdirde, yoksulluğun kırılmasına ve gelişmiş ülkeler ile aradaki açıklığın kapatılmasına yeterli olacaktır.

Türkiye, Cumhuriyetin ilk yıllarındaki gelişim ivmesini sürdürememiş; toplumun (bilhassa kırsal kesimin) sırtındaki geri kalmışlık yükünü azaltmamıştır. Merkezde oluşturulan kalkınma programları, değiştirmeyi amaçladıkları "kenarın" niteliklerini yeterince tanımadıkları ya da hesaba katmadıkları için güçlüklerle karşılaşmaktadır (Turan,1989:71).

Bir toplumda geri kalmışlık, yoksulluk kalıcı ya da geçici olabilir. Eğer toplum, dengesizliklerin üstesinden gelip, iç ve dış engelleri temizler, bünyesindeki sarsıntıyı ve sırtındaki geri kalmışlık yükünü atarak silkinmeye dönüştürebilirse kalkınmaya başlar, geri kalmışlık zamanla yok olur ve yoksulluk "kader olmaktan" çıkar. Dengesizlikle baş edemeyen toplumlar ise, "entropi" etkisine uğrar. Dirlik ve düzen bir türlü kurulamaz ve sürdürülemez olur. Türkiye'de de nüfusun önemli bölümünü oluşturan kırsal kesim "bir lokma, bir hırka" kanaatkârlığından vazgeçmeden ve yıllarca kendilerini değiştirmeden yaşamlarını sürdürmekten rahatsız ol-

mamıştır Bugün hala Türkiye'de işgücünün %40'ını aşan bir kısmı tarımda istihdam edilmesine rağmen hane başına ortalama yıllık gelir, Türkiye ortalaması olan 10767 YTL'nin altında, 8474 YTL olarak gerçekleşmiştir (Öztürk, 2004 ve TÜİK , 2005).

Kırsal yoksulluk nüfus artışını ve kentlere göçü besleyen bir kaynaktır. Kırsal kesimde çalışan hane halkı, zamanla tarlasını bırakarak, kentlere göç etmiştir. Bu husus ise; üretim düşüklüğünün ve fakirliğin sebeplerinden birisi olmuştur. Kırsal kesimden kentlere taşınan bireyler, yaşama savaşı veren sağlıklı bir ortamı oluşturmuşlardır. Bu oluşum:

- Geleneksel üretimin azalmasına ve kaynakların israfına yol açmış,
- Yaşama savaşı veren bu kişileri yalnızlığa itmiş,
- Kentsel alanların işgücü pazarları, kaynakları (bilhassa toprak), imkânları ve altyapısı üzerinde baskılar yoğunlaşmış,
- İşsizlik ve yoksulluk artışıyla beraber çevresel bozulma meydana gelmiştir. Sonuçta Aile birliğinin bozulmasından, açlığa kadar uzanan dengesizlikler toplumsal barış için de tehdit oluşturmuştur.

Yoksulluk az gelişmiş toplumlarda "kadercilik kültürünün" oluşmasına sebep olmakta; dışlanmışlık / marjinalite, çözümsüzlükle birleştiğinde

“yabancılaşma” oluşmaktadır. Yoksulluk yardımlarından yararlanan insanların sayısının giderek artmaktadır. Türkiye nüfusunun %58’i yoksulluk sınırında, %32’si yoksulluk çizgisinin altında yaşamaktadır. Özellikle 2001 ve 2002 yıllarında yaşanan ekonomik krizlerden sonra yoksulların sayısında artış olup, bu süreç halen sürmektedir (Türkiye nüfusunun %15’i Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Fonundan yoksulluk yardımı almaktadır) (Avcı, 2003:126). Kanımızca bu gidiş, “kadercilik kültürüne” teslim olma sonucunu doğurmaktadır. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Raporunda ifade edilen “mutlak yoksulluğu giderecek, göreceli yoksulluğu azaltacak” akılcı çözümler, - kırsal kesimden göçü önleme dahil-zaman geçirilmeden uygulamaya konulmalıdır.

Uluslararası örgütler yoksullukla mücadele konusunda iki temel yöntemden söz etmektedirler:

Birincisi, zenginlerden alınan vergiler ile yoksulların desteklenmesi. Gelirin yeniden dağıtılması (redistribution) olarak tanımlanabilen bu yaklaşımın muhalifleri vardır. Bu politikanın, halkı tembelleğe sevk edeceğini ve yoksulların sayısını giderek arttıracığını ileri sürmektedirler. Bu görüşü savunanlar, kamunun yapacağı yardımın “yoksulların iş bulabilmeleri için becerilerini arttırmak” olabileceğini düşünmektedirler (Yoksullara balık verme, balık tutmayı öğret).

İkinci mücadele yöntemi ise ekonomiyi hızla büyütmedir. Türk ekonomisinde yaşanan gelişmeler sonucu olumlu gelişmeler göstermiştir. Büyüme oranı 2003 yılı itibarıyla %5,9 (GSMH) olmuştur. Ancak 2002 yılında tarımda %6,9 olan büyüme, 2003’te % -2,5 oranında küçülme göstermiştir. Nüfusun önemli bir bölümünü oluşturan kırsal kesimin (varoşlarda yaşayanlar dahil) kalkındırılması, Türkiye’yi yönetenlerin en büyük hedefi olmalıdır. VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planında öngörülen hedefleri gerçekleştirmek üzere, aşağıdaki alanlarda özel ihtisas komisyonları kurulması, gerçekçi bir yaklaşımdır: (DPT, Kırsal Kalkınma, 2001)

- 1nci Alt Komisyon: Kırsal Kalkınma Politikaları, Uygulama ve Yeniden Yapılanma,
- 2nci Alt Komisyon: Kırsal Kalkınma Stratejileri,
- 3ncü Alt Komisyon: Kırsal Kalkınma Unsurları,
- 4ncü Alt Komisyon: Kırsal Alanda Örgütlenme,
- 5nci Alt Komisyon: Kırsal Altyapı, Arazi Düzenleme ve Yerleşim Politikaları.

Bugüne kadar uygulanan kırsal kalkınma projeleri daha çok kırsal altyapının güçlendirilmesi yolunda olmuş, çalışmada ifade edilen “kalkınmanın sosyal boyutları” ihmal edilmiştir. OECD’nin kırsal kalkınma alanında

yaptığı ülke deneyimleri çalışma ve tecrübelerinden yararlanılmalıdır. Kapitalizmin dayanağı sayılan "Klasik Okulun" temsilcisi Maltus ;"yoksulluğun nedenini, nüfusun geometrik, gıdaların geometrik artışına" bağlıyor. Devletlerin nüfus artışını engellemesi ve yoksullara yardım etmesi savı yerine, çok boyutlu bir yaklaşımı politikalarının merkezine oturtmaları gerekiyor.

FAO'nun Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi öncesinde verdiği mesajda özetle "açlığın azaltılması ve sürdürülebilir tarım ve kırsal kalkınmanın sağlanabilmesi, sağlam politik istek ve desteğe bağlıdır" ifadesi, yerel yönetimler dahil uluslararası kuruluşların kapsamlı işbirliğini çağırıştırılmaktadır. Dünya Çevre ve Kalkınma Teskilatı "sürdürülebilir kalkınmayı"şöyle tanımlıyor: Gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılayabilme kapasitelerini tehlikeye sokmaksızın, bugünün nesillerinin ihtiyaçlarını karşılayabilen kalkındır. Bu tanımda iki nokta özellikle vurgulanmıştır. Birincisi, yoksulların ihtiyaçlarının karşılanmasına öncelik verilmesi, ikinci olarak da bu sürecin gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılayabilme kapasitesini tehdit etmemesi, yani "ekolojik dengenin" sağlanmasıdır.

Boğaziçi Üniversitesi bünyesinde kurulan Sosyal Politika Formunun düzenlediği uluslararası seminerde tartışılan "Vatandaşlık Geliri'nin" Türkiye'ye uygulanabilirliği (orta vadede) mümkündür. Türkiye'nin milli gelirinin yüzde 0,5'i kadar kaynağını (1,3

milyar dolar) 10 milyon vatandaşının gelirini, günde 2,15 dolar olarak tanımlanan yoksulluk sınırının üstüne çıkarabilecektir (Milliyet, 24.05.2004).

Avrupa Komisyonu'nun 1993'te yayımladığı "Büyüme, İstihdam ve Rekabet Gücüne İlişkin Beyaz Kitapta (Growth, Competitiveness, Employment, White Paper, European Commission, 1994), 21inci yüzyıla girilirken göğüslenmesi gereken sorunlar ve izlenecek yollar özetlenmiş, öğretim ve eğitimin ekonomik büyümeyi istihdamda dönüştürmede oynayacağı kilit rol vurgulanmıştır. Komisyon, Birliğin 2000 yılına kadar 15 milyon yeni iş yaratmayı hedeflemesini öngörmüştür.

İncelemelerden de anlaşılacağı üzere yoksulluk, ülkenin sosyo-ekonomik koşullarından kaynaklanan bir sorundur. Nüfusun önemli bir bölümünü oluşturan kırsal kesimdeki yoksul kitlelerin yoksulluklarını azaltacak politikalar üretilmeli ve uygulamaya sokulmalıdır. Devletin yoksulluğa yönelik sosyal yardım politikası "Dayanışma Fonu" ile belirlenmiştir. Fonun önde gelen amaçlarından biri olarak "devletle vatandaş arasındaki güveni pekiştirmek" amacından sapılmamalıdır. Liberal iktisatçılardan Robert Higgs "Gelirin Yeniden Dağıtımının İhmal Edilen Ondokuz Sonucu" başlıklı makalesinde, yoksullara yapılan transferlerin toplumu daha da yoksullaştırdığını söylüyor. Yaşanan gelişmeler bu savın doğruluk payını yükseltiyor.

Yoksulluğa karşı üretilecek politikalar ise;

a. Dolaylı Politikalar: Gelir dağılımını düzenlemek, ulusal geliri artırıcı tedbirler üretmek, bütün kesimleri kapsayacak ekonomik büyümeyi gerçekleştirmek, insan kaynaklarına yatırım –özellikle kadın eğitimine önem-, kırsal ve kentsel kalkınmayı sağlayacak projeler üretmek ve yoksulluğun diğer beslenme kanallarını kurutmak,

b. Dolaysız Politikalar: Yoksullara yapılan yardımın -kadercilik kültürüne dönüşmeyecek- şekilde yapılması, SYDT Fonunun, mikro krediye dönüştürülmesi, yoksullukla ilgili, yerel, ulusal ve uluslararası kuruluşların eşgüdüm içinde çalışması (TEMA Vakfı'nın başlattığı, doğanın tahribatını engellemeye yönelik "el koyun" adlı kırsal kalkınma projelerine destek kampanyalarına benzer kampanyalar diğer STM'ler tarafından da hayata geçirilmelidir).

c. Uluslararası Politikalar: Uluslararası düzeyde yoksullukla mücadelede, başta BM'in UNCTAD (United Nations Conference on Trade and Development) olmak üzere; ekonomik, sosyal ve kurumsal anlamda işbirliği sürdürülmeli ve geliştirilmelidir.

KAYNAKÇA

Aktan, C. Coşkun ve İSTİKLAL, Y. Vural (2002), "Yoksulluk: Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri",

Yoksullukla Mücadele Stratejileri, Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu Yayınları

Avcı, N. (2003), "Yükselen Bir Değer Olarak Yoksulluk ve Türkiye", Yoksulluk Sempozyumu, İSTANBUL

Bilgili, E. (2003), "Bir Yardım Yönetim Modeli: Deniz Feneri Örneği", Yoksulluk Sempozyumu, İSTANBUL

Buğra, A. ve Diğerleri (2003), Yeni Yoksulluk ve Türkiye'nin Değişen Refah Rejimi, BM Kalkınma Programı için Hazırlanan Proje Raporu

Cem, I, (1975) Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi, Cem Yayınevi, 5.Basım İSTANBUL.

Eraydın, A. ve Diğerleri (1999), Yeni Üretim Süreçleri ve Kadının Emeği, TC Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü

Hocaoğlu, D. (2003), "Küreselleşme, Küresel Köy, Küresel Yağma ve Küresel Yoksulluk", Yoksulluk Sempozyumu, İSTANBUL

Kumcu, H., Hürriyet Gazetesi, 19 Ekim 2001

Özdek, Y, (2002) Küresel Yoksulluk ve Küresel Şiddet Kıskaçında İnsan Hakları, TODAİE, 1.Baskı, ANKARA.

Öztürk, A.Turan, (2004) Türkiye'de Yoksulluğun Azaltılmasına Yönelik Bir Model: Aile İşletmeleri ve Alternatif İş Yerlerinden Beklentiler, 1nci Aile İşletmeleri Kongresi, İstanbul Kültür Üniversitesi.

Oloka, I – Onyango, (2000) Poverty, Human Rights and the Quest for sustainable Human Development in Structurally – Adusted Uganda, Netherlands, Quarterly of Human Rights, Vol.18, No:1, March.

- Saltık, A. (2003), Sürdürülebilir Kırsal ve Kentsel Kalkınma Derneği ve Yoksullukla Mücadele Yaklaşımı, Yoksulluk Sempozyumu, İSTANBUL
- Seabroak, J. (2001), The Metamorphoses of Colonialism
- Topsakal, C. (2003), "Avrupa Birliği, Yoksulluk ve Eğitim: Avrupa Birliğinde Yoksullukla Mücadelede Bir Araç Olarak Eğitim Politika ve Uygulamaları", Yoksulluk Sempozyumu, İSTANBUL
- Turan, İ. (1989), Kırsal Kalkınma Sürecinde Köyler, Köy Örgütleri ve Devlet, İstanbul Üniversitesi Yayınları
- TÜİK, Hane Halkı Bütçe Anketi Sonuçları, 2005
- TÜİK, Seçilmiş Göstergeler, Ocak-Mart 2005
- Türkdoğan, O. (2003) "Türk Toplumunda Yoksulluk Kültürü, Yoksulluk Sempozyumu, İSTANBUL
- Volfenson, J.D., A Proposal For A Comprehensive Development Framework, s. 5.
- Yalman, G. ve Diğerleri (2003) Güneydoğu Anadolu'da Dört İlde Uygulanan Yoksullukla Mücadele Programlarının Değerlendirilmesi Projesi.
- Alhayat Gazetesi, 13 Şubat 2004
- Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 18 Aralık 1997 tarihli ve "Business and Development" başlıklı 52/209 sayılı kararı.
- Capital Aylık Dergi, 5/2004 sayısı
- Cumhuriyet Gazetesi, 6 Ekim 2001
- Nokta Haftalık Siyasi Haber Dergisi, 26 Nisan-2 Mayıs 2004 sayısı, s. 48.
- Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Nitelikli İnsan Gücü, Meslek Standartları Düzeni ve Sosyal Sermaye Birikimi, Özel İhtisas Komisyonu Raporu, DPT Yayını, 2001
- United Nations General Assembly Report (6 September 1995).
- Worldbank, World Development Report 2000 / 2001: Attacking Poverty, s.195.
- World Trade Organization, Ministerial Declaration, Doha 9-14 November 2001, par.2.
- Yearbook of the United Nations, (1997) Vol.51, s.788-9.
- <http://plan8.dpt.gov.tr/kirsalka/>
- <http://ekutup.dpt.gov.tr/gelirdag/>

